

A Szarvas környéki Körös-völgy honfoglalás és kora Árpád-kori településtörténete az új régészeti adatok fényében. Régészeti és természetföldrajzi elemzés

Hegyesi Csilla

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar

Settlement History of the Körös-Valley in the Area of Szarvas in the Conquest Period and the Early Árpadian Age, in the Light of the New Archaeological Data. An Archaeological and Geographic Analysis.

Abstract: In 2021 two archaeological sites were discovered in the area of Szarvas: Csabacsúd-Kovácsalmi-dűlő, Komár-tanya and Szarvas-Ponyiczky-tanya. The cemetery fragment of Csabacsúd-Kovácsalmi-dűlő, Komár-tanya was excavated in 2021. Based on the results of the archaeological research and the analysis of the stray finds, there is a cemetery dating back to the 10th century here. From Szarvas-Ponyiczky-tanya only stray finds emerged, but which indicate a cemetery from the 10th–11th century there.

Absztrakt

2021-ben új honfoglalás és kora Árpád-kori lelőhelyek váltak ismertté a kutatás számára Szarvas környékén: Csabacsúd-Kovácsalmi-dűlő, Komár-tanya és Szarvas-Ponyiczky-tanya. Előbbi lelőhelyen még az év során megvalósult a régészeti feltárás, melynek eredményeképpen egy 10. századi temető került azonosításra. A Szarvas-Ponyiczky-tanyáról származó szórványleletek pedig egy 10–11. századi temetőre utalnak.

I. Bevezetés

A Békés megye nyugati részén elhelyezkedő Csabacsúd-Kovácsalmi-dűlő, Komár-tanya lelőhelyet már az 1970-es évek folyamán azonosították, és mint avar, valamint kora Árpád-kori települést tartották számon (MRT 8, 2/14. lelőhely, 106).¹ A lelőhelyen 2021-ben honfoglalás kori temetőre utaló leletek láttak napvilágot Czesznak Zsolt és Kelemen Gábor múzeumbarát fémkeresősök tevékenysége révén (1. kép 1). Ezt követően feltárásra került sor 2021 októberében Szarka József vezetésével, melynek során két 10. századi sír, továbbá az Árpád-korra keltezhető telepjelenségek kerültek elő. Az ezzel párhuzamosan zajló fémkeresős kutatás Szarvas-Ponyiczky-tanya lelőhelyen a már ismert szarmata, avar és Árpád-kori településen kívül a késő avar korra keltezhető temetkezések mellett (MRT 8, 8/III. lelőhely, 444–446) egy 10–11. századi temető hagyatékát is felderítette (1. kép 2).

¹ A cikk a 36. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Humán Tudományi szekciójának Őskori, népvándorláskori és középkori régészet tagozatában 2023 áprilisában második helyezést elért OTDK dolgozat eredményeit foglalja össze.

2. Csabacsúd-Kovácsalmi-dűlő, Komár-tanya

A Csabacsúd-Kovácsalmi-dűlő, Komár-tanya lelőhelyet 1977-ben sikerült azonosítani a Békés megye régészeti topográfiájának készítése keretében folyó terepbejárásokon. A lelőhelyen avar, illetve kora Árpád-kori település nyomait rögzítették (MRT 8, 2/14. lelőhely, 106). A 2021-es feltárás eredményeként (amely a Tessedik Sámuel Múzeum és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Régészettudományi Intézet együttműködése révén jött létre) két honfoglalás kori temetkezés látott napvilágot.

2.1. Csabacsúd-Kovácsalmi-dűlő, Komár-tanya, sírleírások

1. sír: Tájolás: Ny–K. H.: 167 cm, sz.: 75 cm, m.: 5 cm a nyesett felszíntől. A sír homogén, sötétbarna humuszos lösz betöltése jól kirajzolódott az altalajban. A sírgödör egy része megsemmisült, alakja feltehetőleg lekerekített sarkú téglalap lehetett. Háton fekvő, nyújtott helyzetű, szántás által bolygatott *adultus korú* (25–35 éves) férfi(?) sírja. A két koponyatöredék másodlagos helyzetben a váz jobb oldalán maradt meg. A karok a test mellett helyezkedtek el, a könyök behajlítva, a kezek a medencén feküdhettek. Az ujjcsontok a gerincoszlop vonalában kerültek elő. A jobb kéz magasabban, míg a bal közvetlenül a *sacrum* mellől került elő. A bal medencelapát megsemmisült. A jobb combcsont felső harmada feküdt eredeti helyzetben, a láb többi csontja töredékesen, másodlagosan helyezkedett el. A váz mérhető hossza 131 cm.

Mellékletek: 1. A vázcsontokkal egy szinten, a lábak helyén egy *lófog* került elő, ami lovastemetkezés maradványa.

2. sír: Tájolás: Ny–K. H.: sírgödör: 189 cm, rabló gödör: 130 cm, sz.: sírgödör: 88 cm, rabló gödör: 105 cm, m.: sírgödör: 28 cm, rabló gödör: 40 cm a nyesett felszíntől. A téglalap alakú rabló gödör az eredeti sírgödöröt megsemmisítette, egyedül a délkeleti részén lehetett a sírgödör formáját megfigyelni, amely téglalap alakra enged következtetni. A sírban egy *maturus korú* (40–50 éves) férfi(?) nyugodott. A sír teljes mértékben bolygatott, a váz csontjai rendezetlen állapotban a sír keleti részéből kerültek elő. Az arckoponya töredékes állapotban látott napvilágot, míg a fogazat többi része a hosszúcsontokkal és a medencelapátokkal egyetemben jóval keletebbre kerültek elő. Az agykoponya sérült felével felfelé feküdt. Az állkapocs töredéke, valamint a kulcscsont töredéke a sír északnyugati részén helyezkedett el. A jobb combcsont és az egyik karcsont másodlagos helyzetben a délkeleti részen, az eredeti sírgödörre dobva feküdt. Az arc- és az agykoponya viszonya alapján a bolygatás a temetéshez képest sokkal később következett be. A betöltésből előkerült kerámiatöredék cserépbogrács részeként határozható meg, ez alapján a sír legkorábban az Árpád-korban kerülhetett kifosztásra.

Mellékletek: 1. A sír keleti részében, a bolygatott csontok felett másodlagos helyzetben *lócsont* került elő; 2. A bolygatott részben, az objektum keleti felében másodlagos helyzetben *kerámiatöredék* látott napvilágot.

2.2. Csabacsúd-Kovácsalmi-dűlő, Komár-tanya szórványleletei

1. Ezüst alapú ötvözetből öntéssel előállított rombusz alakú *veret* (I. kép 1/2). Az aranyozott hátterű veret négy sarkán félgömbös dísz található, melyet belül árkolás övez. Közepén ovális alakú dudoros dísz található, melyet szintén aranyozott mélyedés vesz körbe. A veret hátoldalán a minta negatívja gyengén kivehető. A felfüggesztést a két távolabbi végponton elhelyezett két eltérő hosszúságú, visszahajlított végű szeg biztosította. A szegek elhajlítása a tárgy hossz tengelyével párhuzamos. A veret ép, kopás és sérülés nem látható. H.: 1,2 cm, sz.: 2 cm, v.: 0,1 cm, t.: 1 g, szeg h.: 0,3 cm. Ltsz.: TSM 2022.3.000.1.

2. Ezüst alapú ötvözetből, huzalból mechanikus kialakítással készült *karperec* (I.kép 1/1). Közepén félkör átmetszetű, végei felé ellaposodik és kiszélesedik. A kiszélesedő végek közepén gerinc fut. A karperecen sérülés- és kopásnyomok figyelhetők meg. A leletfeldolgozás során kettétört. Átm.: $7,4 \times 5,6$ cm, átmetszet: 0,3 cm, a kiszélesedő vég átm.: $1,8 \times 1,1$ cm, t.: 22 g. Ltsz.: TSM 2022.3.000.5.

3. Ezüst alapú ötvözetből öntéssel készült kisméretű, csepp alakú *veret* (I. kép 1/3). Peremén gyöngysorkeret minta fut körbe, melynek csúcsából egy gyengén kidolgozott háromlevelű növényi motívum indul. A három levél közepe pontszerűen bemélyed. A növényi mintát enyhe mélyedés veszi körbe, amely a gyöngysorkeretig fut. A mélyedés kismértékben aranyozott. Hátoldalán a veret hossz tengelyében elhelyezett két szeg szolgált a felfüggesztésre. A szegek ívesen hajtottak, végük elhegyesedő. A vereten erős kopásnyomok figyelhetők meg, kiváltképp a jobb oldali peremen. H.: 1,4 cm, sz.: 1,2 cm, v.: 0,1 cm, t.: 1 g, szeg h.: 0,4 cm. Ltsz.: TSM 2022.3.000.2.

4. Ezüst alapú ötvözetből készült öntött levél alakú *veret* (I. kép 1/6). A tárgy felső felén, a középtengelyek vonalában a perem félgömbös díszítésekkel rendelkezik, melyeket árkolás választ el a sima peremtől. A veret felső felén két kisebb, alsó felén egy nagyobb aranyozott csepp alakú mélyedés látható, melyek középvonalában gerinc fut. A mélyedések és a perem között árkolás található. A két kisebb csepp lefelé, míg a nagyobb felfelé néz. A kisebbek csúcsából az alsó csepp oldalával párhuzamosan árkolás indul, mely a veret széléig tart. A csepp alakú bemélyedéseket sima perem fogja körül és választja el egymástól. A veret mintája kissé aszimmetrikus. Hátoldala sima, rajta a tárgy hossz tengelyében két visszakalapált fejű szeg biztosította a rögzítést. A szegek feje alatt négyzet alakú alátétek találhatóak. A vereten kopás jelei figyelhetők meg, valamint a jobb oldali felső csepp csúcsából induló árkolásnak feltehetőleg öntéshiba következtében szinte csak a helye látható. H.: 2 cm, sz.: 1,2 cm, v.: 0,1 cm, t.: 2 g, szeg h.: 0,3 cm. Ltsz.: TSM 2022.3.000.3.

5. Ezüst alapú ötvözetből öntéssel előállított csepp alakú *veret* (I. kép 1/4). Pereme a hátoldal felé visszahajló, amelyen öntéshibák figyelhetők meg. Közepén félgömb alakú dudoros dísz látható, melyet a gyöngysorkeret mintáig sima felület vesz körül. A veret csúcsával átellenben a dudor mentén félhold alakú áttörés található, amely vélhetően öntéshiba következménye. Hátoldala sima, közepén a félgömbös dudor negatívja figyelhető meg. A felerősítést a tárgy vízszintes tengelyében helyet kapó két U-alakú fül szolgáltatta. H.: 1,3 cm, sz.: 1,3 cm, v.: 0,07 cm, t.: 0,9 g, szeg h.: 0,4 cm, szeg h.: 0,4 cm. Ltsz.: TSM 2022.3.000.4.

6. Ezüst alapú ötvözetből készült öntött kerek veret (1. kép 1/5). Sima pereme a hátoldal felé visszahajlik. Közepén aranyozott kerek mélyedés látható. Hátoldala sima, a bemélyedés negatívja látható rajta. A rögzítést két U-alakban visszahajlított fül biztosította. A veret sérült, peremének hozzávetőlegesen $\frac{1}{4}$ -e hiányzik. Átm.: 1,3 cm, v.: 0,05 cm, t.: 0,5 g. Ltsz.: TSM 2022.3.000.6.

7. A kerámiatöredék kézi korongon készült, csillámos homokkal soványított, közepesen kiégetett. Belső része barna színű, külső része kormos. Íveltsége alapján cserépbogrács részét képezhette. H.: 7,5 cm, sz.: 4,5 cm, v.: 0,7 cm. Ltsz.: TSM 2022.3.4.1.

2.3. Csabacsúd-Kovácsalmi-dűlő, Komár-tanya, temetkezési szokások

A lelőhelyen előkerült temetkezések észak-dél irányú sírsorra engednek következtetni. A két sír között a távolság hozzávetőlegesen 4 m. A sírok nyugat-keleti tájolásúak, formájuk eredetileg (a megmaradt részek alapján) lekerekített sarkú téglalap. A temetkezésekben sem koporsóra, sem valamely anyagba, illetve textilbe csavarásra utaló jel nem mutatkozott.

Az 1. sírban az elhunyt háton fekvé, nyújtott helyzetben nyugodott. A bolygatás a koponyát és a láb csontjait érintette. A bal kart a medencére, a jobb kart pedig kissé feljebb hajlították. A 2. sírban nyugvó váz eredeti helyzetéről a teljes mértékű bolygatás miatt nincs adatunk.

Mindkét temetkezésből egyaránt kerültek elő lóhoz tartozó csontok. Az 1. sírban a lábak helyén egy lófog helyezkedett el, míg a 2. sírban ló lábközépcsont jelenlétét dokumentálták. Ezek alapján mindkét sírban részleges lovas temetkezés jelensége valószínűsíthető.

2.4. Csabacsúd-Kovácsalmi-dűlő, Komár-tanya lelőhely elemzése

A lelőhelyre temetkező közösségről, a közösség tagjainak egymáshoz való viszonyáról a feltárt temetőtöredék alapján szegényes információkkal rendelkezünk. A két sír helyzete alapján lehetséges, hogy a temetkezések sort alkotnak. A kérdés eldöntéséhez újabb feltárássra lenne szükség, mivel a temetkezések közötti távolság a feltételezhető sírsor vonalában már kutatatlan maradt. Mindkettő sír részleges lovas temetkezés lehetett, legalábbis erre következtethetünk a lócsontok jelenlétéből. Ezek alapján is egy rangosabb, gazdagabb közösséget feltételezhetünk, melyet tovább erősítenek a szórványleletek. A levél, valamint a csepp alakú növényi mintás veret minden kétséget kizáróan férfi temetkezés(ek) mellékleteiként azonosíthatóak. A rombusz alakú veret jelenléte alapján biztosan tartozott a temetőhöz női sír is. A karperec, a kerek és a csepp alakú dudoros veret nem köthető egyértelműen nemhez.

A leletek összességében jól illeszkednek a környezetükbe, szűkebb (a Körös-Maros köz) és tágabb (a Kárpát-medence) értelemben egyaránt. A rombusz alakú ruhaveret tovább bővíti a típus dél-alföldi koncentrációját (Szőke, 1962, 77; Révész, 1996, 94). A kerek, bemélyedő közepű veret általánosan elterjedt a honfoglalók leletanyagában.

Kiemelendő a leletek között a karperec, valamint a levél alakú és a gyöngysorkeretes, növényi motívumos veret. A karperec egy ritka változatot képvisel a kor leletanyagában. A darab alapanyagában a párhuzamaitól is eltér, mivel azok mindegyike bronzból készült (Marosi, 1936, 44; Révész, 1997, Horváth, 2020, 88), míg a csabacsúdi anyaga ezüst. A levél alakú veret egykoron veretes övhöz vagy kantárzathoz tartozott. Analógiái alapján egy jelentős férfi temetkezése valószínűsíthető (Költő, 1990, 88–90; Révész, 1996, 72–77). A kovácshalmi-dűlői leletek legtávolabbi kapcsolatokkal rendelkező tagja a kisméretű növényi mintázatú veret, melynek párhuzamai egészen a Volga-vidékig, illetve a Kaukázus északi előteréig vezetnek (Khalikova & Kazakov, 1977, 166; Chalikova & Chalikov, 1981, 26). A levél alakúhoz hasonlóan egy rangos férfi sírját jelzi és feltételezi számunkra.

Sajnos a temető egy jelentős része megsemmisült. A feltárt sírok, valamint a szórványleletek nem teszik lehetővé, hogy teljes és átfogó képet nyújtsunk a lelőhely időrendi bemutatásáról, a sírok jellegéről. Az előkerült leletek jól mutatják a temető tágabb korát. A fentebb elemzett tárgyak egyöntetűen a 10. századra utalnak, így elmondhatjuk, hogy azt abban az időszakban biztosan használták. Arról nem rendelkezünk adatokkal, hogy a 11. században temetkeztek-e erre a helyre. A szórványleletek azonban ezt nem valószínűsítik.

3. Szarvas-Ponyiczky-tanya

Szarvas-Ponyiczky-tanya lelőhelyen 1955-ben csatornaásás következtében temetkezések kerültek napvilágra, amelyeket Szabó János Győző a kora, késő avar, valamint a késő középkorra keltezett. Ugyanekkor településhez tartozó objektumokat is rögzített a feltáró. 1976-ban a topográfiai terepbejárások alkalmával szarmata, avar és Árpád-kori telepre utaló kerámiatöredékeket figyeltek meg. A kötet szerzői az 1955-ben előkerült késő középkoriként meghatározott sírokat inkább a késő avar korra helyezték (MRT 8, 8/III. lelőhely, 444–446).

3.1. Szarvas-Ponyiczky-tanya lelőhely szórványleletei

1. Réz alapú ötvözetből készült, huzalból mechanikusan előállított *S-végű karikaékszer* (I. kép 2/2). Közepén kör átmetszetű, vége elmetszett, illetve S-alakú. Utóbbi felületén két párhuzamos gerinc fut, mely a karika felé eső részen kopásnyomokat mutat. Átm.: 3 × 2,8 cm, átmetszet: 0,2 cm, t.: 2 g. Ltsz.: TSM 2022.4.000.1.

2. Ezüst alapú ötvözetből készült, öntött szív alakú *veret* (I. kép 2/1). Szélén mélyedés fut körbe, mely a függesztő füllel átellenben rombusz alakban a tárgy felületébe nyúlik. A mélyedés aranyozott. Mintázata erősen aszimmetrikus. A függesztő fül fele hiányzik, a veret jobb oldala sérült. Hátoldalán a minta határozottan kivehető, amely valószínűsíti a viaszveszejtési eljárás alkalmazását készítésénél. A veret sérülésének egy része feltehetőleg az öntésnél bekövetkezhetett. A veret felületén alacsony ezüsttartalomra utaló rézbarna foltok láthatók. H.: 2,4 cm, sz.: 1,9 cm, v.: 0,03 cm, árok m.: 0,09 cm, t.: 2 g. Ltsz.: TSM 2022.4.000.3.

3. Réz alapú ötvözetből készült, öntött *kéttagú csüngő* (I. kép 2/5). Felső része kerek, pereme sima, a hátoldal felé hajló. A perem belső részén gyöngysorkeret minta látható. A veret közepén kör alakú enyhe mélyedés helyezkedik el, melyet a gyöngysorkeretig tartó sima rész övez. Hátoldala sima, rajta a felső harmadából induló ívelt, elhegyesedő szeg szolgált a felfüggesztésre. A veret felső tagjának alsó, kicsúcsosodó részén elhegyesedő végű, visszahajlított függesztő fül tartja a kéttagú csüngő alsó elemét. A csüngő alsó, eredetileg csepp alakú, felül áttört része erősen kopott, sérült. Peremén gyöngysorminta található. A gyöngysormintát a középső, kiemelkedő, kidolgozatlan díszítéstől mélyedés választja el. Hátoldala sima, rajta öntésnyomok figyelhetők meg. H.: 3,9 cm, rek. h.: 4,1 cm, felső tag h.: 2,1 cm, sz.: 1,5 cm, v.: 0,2 cm, szeg h.: 0,8 cm, alsó tag h.: 2,2 cm, rek. h.: 2,5 cm, sz.: 1,9 cm, v.: 0,1 cm, áttörés átm.: 0,4 cm, t.: 5 g. Ltsz.: TSM 2022.4.000.4.

4. Réz alapú ötvözetből készült, öntött *kéttagú csüngő* (I. kép 2/4). Felső része kerek, pereme sima, a hátoldal felé hajló. A perem belső részén gyengén kidolgozott gyöngysorminta található. A veret közepén félgömb alakú kidudorodás látható, melynek közepén kör alakú enyhe mélyedés helyezkedik el. Hátoldala sima, egyedül a kidudorodás negatívja figyelhető meg. A felfüggesztő fülek a veret horizontális síkjában találhatóak, az egyik elhegyesedő végű, visszahajlított, míg a másiknak csupán a csonkja maradt meg. A felső rész aljából induló fül letört. A felfüggesztést ovális alakban meghajtott huzallal pótolták, melynek egyik vége a huzal felé hajtott, ezáltal nyitott karikát képezve. A huzal sérült. A csüngő alsó, csepp alakú, felül áttört tagja erősen kopott. Peremén gyöngysorminta található. A gyöngysormintát a középső, kiemelkedő, kidolgozatlan díszítéstől mélyedés választja el. A veret tompa végű csúcsán két vízszintes árok fut. Hátoldala sima. H.: 5,2 cm, felső tag átm.: 1,9 cm, v.: 0,1 cm, fül h.: 0,4 cm, fülcsonk h.: 0,2 cm, huzalkarika átm.: 1,7 × 0,9 cm, huzal átmetszete: 0,2 cm, alsó rész h.: 2,1 cm, sz.: 2,1 cm, v.: 0,2 cm, áttörés átm.: 0,4 cm, t.: 5 g. Ltsz.: TSM 2022.4.000.5.

5. Réz alapú ötvözetből öntéssel készült *szíjvég* (I. kép 2/3). Peremét gyöngysorminta díszíti, közepe kiemelkedő, sima. A két rész között árok húzódik. Hátoldala sima, a hosszanti tengely vonalában a veret végein két elhegyesedő, visszahajló felfüggesztő fül helyezkedik el. H.: 3,6 cm, sz.: 1,1 cm, v.: 0,1 cm, szeg h.: 0,4 cm, t.: 3 g. Ltsz.: TSM 2022.4.000.2.

3.2. Szarvas-Ponyiczky-tanya lelőhely elemzése

A lelőhelyen frissen felfedezett temetőről a szórványleletek alapján kaphatunk képet. Az aranyozott ezüst csüngő és a bronz szíjvég a 10. századra utal, míg a két bronz csüngős veret, valamint a bordázott S-végű karikaékszer jelenléte 11. századi használatra enged következtetni (utóbbi annak is legkorábban a második felére). Előkerülési körülményeik alapján feltételezhetően több temetkezés is megsérült, elpusztult (legkevesebb három bizonyosan).

4. Szarvas környéke a honfoglalás és a kora Árpád-korban

A térképen kirajzolódik egy Szarvas környéki temető-koncentráció a 10–11. század folyamán. Ebben az időben a vízközelség meghatározó lehetett, mivel a temetkezési helyek annak szűk két kilométeres övezetében találhatóak. Első pillantásra úgy tűnhet, mintha a tárgyalt Csabacsúd-Kovácsalmi-dűlő, Komár-tanya lelőhely elhelyezkedése ennek ellentmondana. Azonban amennyiben nem a jelenlegi táj képét idézzük magunk elé, hanem a folyószabályozásokat megelőző időben készült térképre nézünk, akkor láthatjuk, hogy a példák egy-egy vízjárta terület közelében találhatóak. Szarvas-Ponyiczky-tanya esetében pedig ennél is nagyobb mértékben igaz a víz jelenléte a temető környezetében, mivel a Káka-fok partján létesült (amelynek nagyjából egykori medréhez igazodik a Dögös-Kákafoki főcsatorna). Vonalát követve látható, hogy tulajdonképpen a kovácshalmi-dűlői lelőhely ugyancsak mellette helyezkedik el. A Körös-szöveg gyakorlatilag a Tisza és a Hármaskörös vize uralta. Árvíz idején a két folyó előntötte az alacsonyan fekvő területet, így a magasabban fekvő részek kiemelt jelentőségűekké váltak a történelmi korokban (is). Az ár elvonultával a víz egy része visszatért a Kákafokon keresztül a Körösbe, a Kórógy és a Veker révén pedig a Tiszába. Ily módon egy, a mainál jóval vizenyősebb, mocsarasabb táj körvonalazódik ki, amelynek szabályozása a 19. században kezdődött meg (Törőcsik, 2002, 450–451). A Maros-torok nyugati oldalán a legújabb kutatás hangsúlyozza a víz előfordulásának elsődleges szerepét a megtelepedésben (Türk et al., 2015, 104–106), amely meglátás vonatkozatható a Szarvas-környéki Körös-völgyre is.

A Szarvas környéki temető-tömörülésben további szempontot jelent az egykori úthálózat kérdése. Anonymus szintén ennek kapcsán tesz említést a vidékről. A szarvasi rév kiemelt jelentőséggel bírt a régió (középkori írott források alapján rekonstruálható) útszabályozásában (Szarka, 2019). A Ponyiczky-tanya és a Kovácshalmi-dűlő a Szentés és a tiszai bődi révhez vezető utat fogják közre, valamint a Káka-Kettőshalmi-dűlő temetője ugyancsak ide sorolható. A felsorolt adatok fényében joggal merül fel a lehetősége, hogy a rév és a különböző irányból érkező utak találkozási pontján stratégiai szempontból lényeges területet felügyelő közösség sírjai valószínűsíthetőek egyes 10. századra keltezhető temetőkben. Analógiaként újfent a Maros-torok átellenes oldala hozható fel (Türk et al., 2015, 110).

A vizsgált kor telepei korántsem ilyen élesen a folyó közelében helyezkednek el. Gyomaendrőd területén igazodnak a Körös vonalához, Szarvason, Csabacsúdon és Békésszentandrásán is víz környékére települtek. A temetőkkel ellentétben a települések megjelennek a belsőbb, délebbi részen, a mai Örménykút, Hunya és Kondoros térségében egyaránt. Habár ezen a területen is megfigyelhető a lehetőségekhez képesti víz melletti sűrűsödés (MRT 8, 6. térkép).

5. Összefoglalás

A 2021-es év folyamán Szarvas-Ponyiczky-tanya, valamint Csabacsúd-Kovácsalmidűlő, Komár-tanya felfedezése révén bővült a Szarvas környéki Körös-völgy ismert lelőhelyeinek száma.

A Csabacsúdon 2021-ben feltárt temetőtöredék és a szórványleletek vizsgálata alapján a 10. század folyamán használt rangosabb közösség temetője rajzolódik a szemünk elé, amely tagjainak feladata a Körös átkelőinek ellenőrzése és felügyelete lehetett. A temető egyik legjelentősebb lelete az a növényi díszítésű veret, amelynek párhuzamai a Kárpát-medencén kívül a Volga-vidékig és a Kaukázus északi előteréig fellelhetők.

A Ponyiczky-tanyán előkerült szórványok alapján a lelőhelyen a korábban azonosított jelenségek mellett egy 10–11. századi temető is feltételezhető.

A két lelőhely elhelyezkedése illeszkedik a mikrorégióban megfigyelt rendszerbe, mivel a folyó közelében, állandóan vagy időszakosan vízzel borított területek mellett létesültek.

Irodalomjegyzék

- Chalikova, E. A. & Chalikov, A. H. (1981). Altungarn an der Kama und im Ural (Das Gräberfeld von Bolschie Tigani). Régészeti Füzetek Ser. II.(21). Magyar Nemzeti Múzeum.
- Horváth C. (2020). Borsod, Abaúj és Zemplén megyék honfoglalás és kora Árpád-kori temetői és sírleletei. Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 14. Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszék, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézete, Magyar Nemzeti Múzeum.
- Khalikova, E. A. & Kazakov, E. P. (1977). Le cimetièrre de Tankeevka. In Erdélyi, I. (szerk.), Les anciens Hongrois et les ethnies voisines a l'Est. *Studia Archaeologica* 6. (pp. 21–221). Akadémiai Kiadó.
- Költő L. (1990). A Balatonszemes, Landler Jenő utcai honfoglaláskori lovas sír. In Reóthy F. – Stirling J. (közrea.), Szemes. Tanulmányok Balatonszemes múltjáról és jelenéről (pp. 85–101). Balatonszemesi Községi Tanács.
- Marosi A. (1936). Adatok Fejér megye honfoglaláskori archeológiájához. *Székesfehérvári Szemle* 6, 43–48.
- MRT 8: Jankovich B. D. & Makkay J. & Szőke B. M. (1989). Magyarország régészeti topográfiája 8. Békés megye régészeti topográfiája IV/2. A szarvasi járás. Akadémiai Kiadó.
- Révész L. (1996). A karosi honfoglalás kori temetők. Régészeti adatok a Felső-Tisza-vidék 10. századi történetéhez. Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei I. Herman Ottó Múzeum, Magyar Nemzeti Múzeum.

- Révész L. (1997). Honfoglalás kori női sír Békéscsaba-Erzsébethelyen. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. *Studia Archaeologica* 3. (pp. 169–195).
- Szarka J. (2019). Szarvas és Bánréve. Középkori utak és átkelőhelyek Szarvas vidékén. In Módosné Bugyi I. & Csima P. & Hanyecz K. (szerk.), *A táj változásai a Kárpát-medencében. XII. tájtörténeti tudományos konferencia. Füleky György emlékkonferencia. SZIE Szarvasi Arborétum, 169–175.*
- Szőke B. (1962). A honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei. *Régészeti Tanulmányok* 1. Akadémiai Kiadó.
- Törőcsik I. (2002). Királyság – egy középkori falu az írott források és a régészeti adatok tükrében. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. *Studia Archaeologica* 8. (pp. 449–476).
- Türk A., Lőrinczy G. & Marcsik A. (2015). Régészeti és természettudományi adatok a Maros-torkolat nyugati oldalának 10. századi történetéhez. *Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia* 20. *Archaeolingua*.

Melléklet

1. kép. 1: Csabacsúd-Kovácsalmi-dűlő, Komár-tanya, szórványleletek
2: Szarvas-Ponyiczky-tanya, szórványleletek